

центральна садиба колгоспу у часи СРСР) і масштабу – від окремого поселення до цілого району;

6. головна ціль – пробудження стимулів і сил саморозвитку.

Теорія полюсів росту швидко завоювала широку популярність в країнах Західної Європи, і практично всі ці країни ще в 60-х роках положили дану теорію в основу своєї регіональної політики. Спочатку мова йшла тільки про підйом відстаючих і депресивних районів, використання полюсів росту в якості інструмента політики вирівнювання. Пізніше з'явилася ідея підтримки основних центрів для підтримування конкурентоспроможності країни. Через деякий час полюси росту стали роздивлятися як каркас всієї територіальної структури суспільства, в незалежності від того, чи розміщувались вони в процвітаючій частині країни чи у відсталій. Так створилася концепція поляризованого простору.

В рамках регіональної політики „прийняті” моделі полюсів росту мали два наслідки. По-перше, стали скорочуватися площі офіційно виділяємих кризисних ареалів. По-друге, в додаток до останніх, в якості об'єктів регіональної політики, стали виділяти (як на території цих ареалів, так і поза нею) окремі населенні пункти і навіть їх частини. Особливо прикрим було те, що термін дії полюсів росту був значно довшим, чим термін перебування політиків у владі (як правило 8 – 10 років). Отже виходило, що політик, який впровадив теорію полюсів росту в свою регіональну політику, прирікав себе на те, що під час його знаходження у владі скажуться тільки негативні сторони цієї теорії (обезкровлювання району заради полюса росту), а позитивні результати достануться тому, хто прийде на зміну. В результаті в 70-х роках багато країн відмовились від практики полюсів росту. Класичним прикладом полюсів росту є нові столиці країн, що розвиваються, які будуються для приваблення інвестицій і економічного розвитку слабо засвоєних центральних територій.

В. Сидорук, студент

ТЕОРІЯ ЦИВІЛІЗАЦІЙ А. ТОЙНБІ

Одним із найголовніших представників цивілізаційної теорії був Арнольд Джозеф Тойнбі (Toynbee), англійський історик і соціолог, у 1919-1924 рр. - професор Лондонського університету, у 1925-1955 рр. - Лондонської школи економічних наук.

Аналізуючи теорію циклів цивілізацій, необхідно з'ясувати, сутність поняття цивілізації, згідно трактування А.Дж.Тойнбі.

Виходячи з того, що будь-яка країна, політичний союз тощо повинні розглядатися не самі по собі, а виходячи з “історичного контексту”, Тойнбі приходить до висновку про наявність певних фундаментальних сутностей, на аналізі яких необхідно сфокусувати увагу історика. Такими сутностями і є цивілізації. Вони “являють собою ... суспільства з більш широкою довжиною, як у просторі, так і в часі, аніж національні держави, чи будь-які інші політичні союзи”.

Саме цивілізації (у порівнянні їх між собою) повинні розглядатися істориками. В цьому випадку необхідно пам'ятати, що жодна з цивілізацій не охоплює собою людства в цілому. Наступність у розвитку цивілізацій набагато менша, ніж наступність між фазами розвитку однієї цивілізації.

Проводячи аналіз історії, Тойнбі виокремлює двадцять одну цивілізацію, яка коли-небудь існувала на Землі (дана цифра змінюється відповідно до логіки викладення у книзі автора). На даний момент їх залишилося п'ять (не враховуючи дві реліктові):

- 1) Західна християнська
- 2) Православна християнська
- 3) Ісламська
- 4) Далекосхідна
- 5) Індуїстська

Між окремими з цих цивілізацій існують родинні взаємини, наприклад, - між західною християнською і православною християнською, що знаходяться одна з одною у “сестринських” стосунках та походять з однієї еллінської цивілізації. Цивілізації, окрім цього, взаємодіють одна з одною і можуть взаємовпливати одна на одну.

Тойнбі також принципово заперечує і концепцію “єдності цивілізації”, пояснюючи її гіпертрофованим почуттям євроцентризму сучасних істориків: “Західні історики /.../ вважають, що на разі уніфікація світу на економічному ґрунті Заходу більш-менш довершена, а звідси, як вони вважають, має місце уніфікація і по інших напрямках. Крім того, вони плутають уніфікацію з єдністю, перебільшуючи, таким чином, роль ситуації, що історично склалася зовсім недавно і не дозволяє поки говорити про створення єдиної Цивілізації, тим більше ототожнювати її з західним суспільством”.

Окремої уваги в процесі характеристики цивілізаційної концепції А.Дж.Тойнбі заслуговує проблема дослідження стадій циклічності розвитку цивілізацій.

Кожна цивілізація, на думку Тойнбі, проходить на своєму життєвому шляху наступні стадії:

1) Стадія зародження - генезис. Цивілізація може виникнути або в результаті мутації примітивного суспільства або на руїнах “материнської” цивілізації.

2) За стадією генезису має місце стадія зростання, на якій цивілізація розвивається в повноцінну соціальну структуру. Під час зростання цивілізацію постійно підстерігає небезпека переходу в стадію надламу, що, як правило, (але не обов'язково) змінюється стадією розпаду. Розпавшись, цивілізація або зникає з обличчя Землі (єгипетська цивілізація, цивілізація інків) або дає життя новим цивілізаціям (еллінська цивілізація, що породила через всесвітню церкву західне і православне християнство).

Слід звернути увагу, що в цьому життєвому циклі немає тієї фатальної зумовленості розвитку, яка присутня у циклі цивілізації, запропонованому Освальдом Шпенглером. Якщо у Шпенглера цивілізація - це живий організм,

котрий проходить стадії зростання, “дозрівання”, занепаду і, нарешті, розпаду, то Тойнбі відходить від трактування цивілізації, як певної неподільної сутності, вважаючи що “суспільство не є і не може бути нічим іншим, окрім як посередником, за допомогою якого окремі люди взаємодіють між собою. Особистості, а не суспільства створюють людську історію».

Така інтерпретація суспільства дозволяє відповісти на питання про зумовленість розвитку: якщо всі індивіди, котрі складають дане суспільство, зможуть перебороти надлам у душі, то й суспільство в цілому зможе перебороти цю стадію. “Надлами цивілізацій не можуть бути результатом повторюваних чи поступальних дій тих сил, котрі знаходяться поза людським контролем”. Звідси можна констатувати, що Тойнбі відкидає ідею фаталізму в процесі розвитку цивілізації, визначаючи можливість свободи вибору конкретної людини.

Наступною важливою проблемою, котру прагне проаналізувати А.Тойнбі у межах своєї цивілізаційної концепції є проблема пошуку рушійної сили в розвитку цивілізацій.

У пошуках своєрідного першопринципу цивілізаційного розвитку Тойнбі приходить до концепції Виклику-і-Відповіді. Не знайшовши детермінованих, “неживих” причин зародження і розвитку цивілізацій, Тойнбі пропонує у якості основи світопорядку категорію протиріччя. Остання розуміється навіть глибше - конституюючись у якості основного рушійного механізму історії. Аргументацію такого вибору Тойнбі презентує через аналіз міфу про спокусу тварини Божої Дияволом і наступним перетворенням у дещо іншу якість. На першому етапі Диявол (Виклик) виводить систему з рівноважного і пасивного стану Інъ у збуджений і активний стан Янь. Відповіддю на виклик повинно бути або зростання – “перехід у більш високу і складнішу структуру”, або смерть (програш). Зійшовши на нову ступінь, система знову виводиться з рівноваги і так до безкінечності, поки на черговий виклик не надійде адекватної відповіді. Виклики можуть бути як зовнішніми (стимули, необхідні для генезису цивілізації) так і внутрішніми (творчий порив генія, розвиток науки). Причому системі потрібна лише первинна наявність зовнішніх стимулів, які потім, у міру розвитку системи перетворюються у внутрішні виклики. Саме таке динамічне, прогресуюче протиріччя і є запорукою розвитку цивілізації та індивідів як її складових.

Деякі з викликів можуть отримувати гідні відповіді, у той час як інші можуть залишитися і без відповіді. Якщо суворість виклику буде підсилюватися до нескінченності, чи гарантується тим самим нескінченне збільшення енергії, вкладеної у відповідь на існуючий виклик? Тойнбі стверджує, що найбільш стимулюючий вплив справляє виклик середньої сили. Слабкий виклик не може змусити систему перейти на якісно новий рівень, у той час як надмірно сильний виклик може просто її зруйнувати.

Система Тойнбі характеризується як антропоцентрична в тому сенсі, що у ній суспільству місце “простору дії”, але не носія творчої сили. Тому і “виклики” призначаються насамперед людям. Тут Тойнбі певною мірою погоджується з позицією французького філософа Анрі Бергсона: “Ми не віримо в “несвідомий” фактор Історії, так звані “великі підземні плинні думки”, на які часто

посилаються, можливо лише тому, що великі маси людей виявилися захопленими чимось одним, особистістю, висунутою з загального натовпу. Немає потреби повторювати, що соціальний прогрес обумовлюється насамперед духовним середовищем суспільства. Якісний стрибок має місце лише тоді, коли суспільство зважується на експеримент. Це, в свою чергу, означає, що суспільство або піддалося переконанню, або було виведено з рівноваги кимсь”.

Однак більшість членів суспільства є інертною, пасивною і нездатною дати гідну відповідь на вимоги долі. Щоб набуті такої можливості суспільство потребує наявності, Особистостей, “надлюдей”. Лише вони здатні дати відповідь, повести за собою всіх інших.

Тойнбі вказує, що ними можуть бути як окремі люди (Ісус, Мухаммед, Будда) так і соціальні групи (англійські нонконформісти). У будь-якому випадку суспільство розколюється на дві взаємодіючі частини: на творчу, іманентно вододіючу конструктивним потенціалом меншість і основну інертну масу.

Тойнбі стверджує про існування такого механізму взаємодії між творчою та інертною частинами суспільства як “мимесис” - соціальне наслідування. Мимесис з'являється в людини задовго до вступу суспільства у фазу розвитку. Його можна спостерігати й у суспільствах з примітивним укладом і в розвитих цивілізаціях. Однак дія мимесису в цих двох випадках прямо протилежна: якщо в примітивних суспільствах мимесис, виражаючись у звичаях і наслідуванні старійшинам, спрямований у минуле і є гарантом стабільності суспільства, то при вступі суспільства на шлях цивілізації мимесис в основному спрямований на творчу меншість, будучи в такий спосіб сполучною ланкою між активними і пасивними його членами. Отже, для успішної відповіді на виклик необхідна наявність у суспільстві наступних факторів:

- у суспільстві повинні бути наявні люди, здатні зрозуміти виклик і дати на нього відповідь;
- більшість повинна бути готовою до прийняття даної відповіді. Іншими словами, вона повинна “дозріти” для відповіді.

А. Тищенко, студентка

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИЙ КОМПЛЕКС ПІВДЕННО-ЗАХІДНОЇ АЗІЇ

Дослідження зовнішньоекономічних зв'язків країн та регіонів видається доволі корисним та актуальним у сучасному глобалізованому світі з огляду на необхідність визначення Україною власної «ніші» у міжнародному поділі праці. Для України регіон Південно-Західної Азії цікавий тим, що він набуває все більшої і більшої ваги у зовнішньоекономічних відносинах, є потенційним партнером і донором капіталовкладень в українську економіку.

Щодо чинників формування зовнішньоекономічного комплексу країни чи регіону, то їх можна об'єднати в три групи:

© А. Тищенко, 2007